

JAN MAZUR

STAN I PERSPEKTYWY LUDNOŚCI DWUZAWODOWEJ W TERENACH GÓRSKICH (NA PRZYKŁADZIE BIESZCZADÓW)

Na tle przemian społeczno-ekonomicznych zachodzących na wsi omówiono perspektywy rozwoju ludności dwuzawodowej w warunkach górskich na przykładzie Bieszczadów. Wskazano na potrzebę celowego oddziaływania państwa na jednozawodową orientację ludności chłoporobotniczej.

I. WSTĘP

Dynamiczny rozwój gospodarki narodowej stwarza sprzyjające przesłanki do ciągłego przepływu ludności ze wsi do miasta. O wielkości tego przepływu świadczy fakt, że ludność wiejska zatrudniona poza rolnictwem stanowi w naszym kraju jedną trzecią ogółu ludności wiejskiej i niemal taką samą część ogólnej liczby osób zatrudnionych w pozarolniczych działach gospodarki uspołecznionej. Grupa ta zajmuje więc poważną pozycję w strukturze naszego społeczeństwa i niewątpliwie istotne miejsce w całości kształcie przemian tej struktury.

Tworzenie się na wsi licznej grupy ludności związanej z uspołecznionymi nierolniczymi działami gospodarki narodowej przyjmuje postać procesu, który charakteryzuje się:

— wzrostem zawodowych powiązań ludności wiejskiej ze sferą pozarolniczą, co stwarza warunki tworzenia się nowej klasy robotniczej, zamieszkałej na wsi, rekrutującej się z ludności nierolniczej, nie posiadającej (poza małą działką ziemi) gospodarstwa rolnego;

— zmianami w sposobie życia i pracy rodzin chłopskich szczególnie użytkujących mniejsze obszary gospodarstwa, pod wpływem pracy zawodowej poza rolnictwem;

— wzrostem aktywności w zawodach pozarolniczych, szczególnie młodzieży z większych obszarowo (powyżej 5 ha) gospodarstw rolnych.

Do ważniejszych przyczyn, które powodują, że zjawisko zatrudnienia ludności wiejskiej w pozarolniczych działach gospodarki narodowej jest masowe i ciągle się rozszerza, należy zaliczyć:

— szybkie tempo industrializacji kraju wywołujące duże zapotrzebowanie na siłę roboczą, której nie może w pełni zabezpieczyć ludność miejska. W tej sytuacji rolnictwo pozostaje głównym źródłem rezerw pracy dla innych działów gospodarki narodowej, w tym głównie dla przemysłu;

— przeludnienie agrarne, istniejące zwłaszcza we wsiach oddalonych od miast;

— wolniejsze tempo urbanizacji niż tempo budowy nowych obiektów, co powoduje konieczność mieszkania na wsi, często w rodzinach rolniczych, znacznej części pracowników zatrudnionych w działach pozarolniczych;

— rozwój środków komunikacji, idący w parze z rozwojem industrializacji, co stwarza dogodny dojazd do miasta nawet z oddalonych wsi;

— w strukturze zatrudnienia działów i gałęzi pozarolniczych znaczną część załogi stanowią pracownicy bez wyższych lub średnich kwalifikacji zawodowych, niezbędni przy wykonywaniu prostych prac (prace ziemno-porządkowe, przygotowawcze itp.) dotychczas nie zmechanizowanych;

— warunki stworzone przez państwo dla rozwoju produkcji rolniczej sprzyjające tendencji zatrzymywania przez właściciela gospodarstwa jako dodatkowego źródła dochodu, pomimo podjęcia pracy poza rolnictwem.

Powszechnie znane są dwie formy przepływu ludności ze wsi do miasta, tj. przepływ całkowity — nazywany niekiedy migracją stałą — oraz przepływ w formie migracji wahadłowej; polegający na tym, że pewna część ludności podejmując pracę poza rolnictwem pozostaje na wsi i w gospodarstwie rolnym.

W początkowym okresie rozwoju PRL, zwłaszcza w czasie nasilonego uprzemysłowienia, obserwujemy zjawisko niemal jednoznacznej orientacji zawodowej, tzn. całkowitego odpływu ludności ze wsi i osiedlenia się w mieście. W późniejszym natomiast okresie, aż do chwili obecnej, częściej spotykamy się z formą migracji wahadłowej.

Zjawisko ludności dwuzawodowej niejednolicie kształtowało się w poszczególnych latach i w określonych regionach kraju, w zależności m. in. od warunków społeczno-ekonomicznych.

Rzecz jasna, że w kształtowaniu rozmiarów liczebności ludności dwuzawodowej istotną rolę odgrywają również decyzje polityki rolnej określonej w 1957 roku.

Celem niniejszego opracowania jest próba ukazania rozmiaru zjawiska dwuzawodowości i perspektyw jego zmian w warunkach górskich. Bada-

nia zostały przeprowadzone w 1976 r. na terenie Bieszczadów w gminie Wołkowyja. Objęto nimi ponad 75% gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 0,5 ha. Stanowiło to 368 gospodarstw, w tym 159 chłoporobotniczych i 209 czysto rolniczych.

Zainteresowanie tą grupą społeczną wynika przede wszystkim z faktu, iż wносиła ona i nadal wноси duży wkład w społeczno-gospodarczy rozwój naszej gospodarki narodowej. Z drugiej jednak strony nie można zapominać, że w tej grupie ludności zarysowują się też zjawiska niekorzystne, takie jak: większa absencja w pracy zwłaszcza sezonowa, mniejsza wydajność i kultura pracy, mniejsza troska o dobro i perspektywę rozwoju zakładu pracy, większa fluktuacja, niskie kwalifikacje zawodowe¹, a równocześnie słaby poziom produkcji rolniczej w większości gospodarstw rodzin dwuzawodowych.

II. ROZMIAR ZJAWISKA DWUZAWODOWOŚCI

Zjawisko dwuzawodowości w rolnictwie Bieszczadów wystąpiło znacznie później niż w innych regionach kraju. Większość w tej grupie ludności (głów rodzin) podjęła pracę poza rolnictwem dopiero po 1970 roku (tab. 1).

Tabela 1

Struktura gospodarstw chłoporobotniczych w zależności od okresu podjęcia pracy poza gospodarstwem

Lata	Grupy obszarowe gospodarstw w ha					Razem
	0,5—2	2—5	5—7	7—10	10 i więcej	
1945—1950	4,0	13,5	4,1	4,3	10,0	7,6
1950—1955	20,0	15,4	6,1	8,7	10,0	11,9
1955—1960	4,0	9,5	14,3	13,0	10,0	10,8
1960—1965	32,0	13,5	18,4	8,7	10,0	16,9
1965—1970	24,0	7,7	14,3	13,0	20,0	13,9
1970—1975	16,0	40,4	42,8	52,3	40,0	38,9
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Jednocześnie wraz ze wzrostem liczby ludności dwuzawodowej — szczególnie w ostatnim 5-leciu — zjawisko pozarolniczego zarobkowania zaczęło się przesuwac do większych obszarowo gospodarstw rolnych. Po-

¹ 31,5% ludności dwuzawodowej (głów rodzin) nie posiada nawet wykształcenia podstawowego.

dejmowanie pracy poza rolnictwem nie jest dla tej grupy gospodarstw powodowane tylko dążnością do maksymalizacji dochodu ogólnego. Być może, że właśnie problem awansu społecznego stanowi dla nich istotną przesłankę do podjęcia pracy poza rolnictwem. Wyjaśnienie tego wymaga przeprowadzenia odrębnych badań.

Gospodarstwa chłoporobotników w badanym terenie stanowią 43,2% ogółu gospodarstw o powierzchni powyżej 0,5 ha. W większości z nich obszar gospodarstwa przekracza 5 ha, gospodarze są młodzi (ok. 75% nie przekroczyło 50 roku życia) i posiadają liczne rodziny (średnio 5,74 osób).

III. POGLĄDY NA PRZYSZŁOŚĆ LUDNOŚCI DWUZAWODOWEJ

Ludność dwuzawodowa jest grupą społeczno-zawodową dość zróżnicowaną. Stąd też spotkać się można z niejednolitymi poglądami w zakresie ich stosunku do zakładu pracy i gospodarstwa rolnego.

Badania wykazały, że nie wszyscy chłopi-robotnicy wiążą swoją przyszłość z zakładem pracy. Część z nich (11,9%) chce porzucić pracę w zakładzie produkcyjnym, zwiększyć powierzchnię użytków rolnych i zająć się tylko pracą w gospodarstwie rolnym (tab. 2). Znamienny jest fakt, że ci chłopi-robotnicy swoją przyszłość wiążą w większości ze specjalizacją gospodarstw rolnych i z zespołami gospodarstw indywidualnych. Przypuszczać można, że wzrost opłacalności produkcji rolniczej i stwarzanie warunków dla inwestowania w gospodarce chłopskiej sukcesywnie zmieniać będzie orientację zawodową wielu chłopów-robotników na korzyść rolnictwa.

Podwójna aktywność zawodowa ludności chłoporobotniczej jest nadal zjawiskiem trwałym. Wynika to między innymi z faktu, że w dużej części rozdrobnionych obszarowo gospodarstw chłopskich nie było i nie ma możliwości zapewnienia rodzinie chłopskiej warunków życiowych na poziomie uznanym współcześnie za optymalny. Problem dochodowy i socjalny jest nadal dominującym czynnikiem rozwoju dwuzawodowości. Można wnioskować, że dokąd rolnictwo — a w szczególności gospodarstwo chłopskie — nie zapewni rodzinie warunków życiowych zbliżonych swym poziomem do warunków, jakie posiada rodzina nierolnicza, dotąd dwuzawodowość w określonych środowiskach będzie się nasilać.

W prezentowanych badaniach rozmiar kontynuowania podwójnej aktywności zawodowej zgłosiło 30,9%. Odsetek ten jest znacznie wyższy w grupach gospodarstw 5—7 ha (36,7%) i 7—10 ha (34,9%) niż w grupach gospodarstw 2—5 ha (23,3%) i 10 i więcej ha (30,0%).

W świetle przedstawionych danych nasuwa się pytanie, w jaki sposób można oddziaływać na rozmiar zjawiska dwuzawodowości. Wydaje się, że przy rozważaniach na ten temat uwzględniać należy fakt, iż istnienie tej

Tabela 2

Opinie ludności dwuzawodowej w odniesieniu do przyszłości własnych gospodarstw rolnych (według grup obszarowych gospodarstw)

Grupy obszarowe gospodarstw	Liczba odpowiedzi=100%	Chłopi-robotnicy winni						decyzji brak
		mieć więcej ziemi i pracować tylko w gospodarstwie	mieć taką samą ilość ziemi i pracować w gospodarstwie i poza gospodarstwem	mieć działkę do 0,5 ha i pracować tylko poza gospodarstwem	nie mieć ziemi, mieszkać na wsi i pracować poza gospodarstwem	nie mieć ziemi, przenieść się do miasta i pracować poza gospodarstwem		
0,5—2	25	12,0	32,0	40,3	8,0	—	8,0	
2—5	52	17,3	23,3	40,3	3,8	5,7	9,6	
5—7	49	6,1	36,7	40,8	—	—	16,4	
7—10	23	4,3	34,9	43,4	4,3	—	13,1	
10 i więcej	10	30,0	30,0	20,0	—	10,0	10,0	
Razem	159	11,9	30,9	39,7	3,1	2,5	11,9	

grupy społeczno-zawodowej jest trwałym i obiektywnym zjawiskiem społeczno-ekonomicznym. Przypuszczać można, że rekonstrukcja struktury rolnictwa wraz z odpowiednią polityką produkcyjną, dochodową i socjalną w odniesieniu do wsi i rolnictwa może stwarzać przesłanki do świadomego sterowania zjawiskiem dwuzawodowości.

Podstawowym źródłem utrzymania dla większości chłopów-robotników jest praca poza rolnictwem. Badania wykazały równocześnie, że ponad 40% chłopów-robotników prowadzących gospodarstwa do 10 ha pragnie zmniejszyć areał posiadanej ziemi do 0,5 ha, mieszkać na wsi i pracować w zakładzie pracy (tab. 3). Można więc przyjąć tezę, że ta część ludności stanowić będzie nową klasę robotniczą, która na obecnym etapie rozwoju kraju spełniać będzie ważną rolę społeczno-ekonomiczną, zarówno w zakładzie pracy jak i na wsi.

Należy przypuszczać, że silne związanie z zakładem pracy (staż pracy, kwalifikacje, zajmowane stanowisko) stanowiącym główne źródło utrzymania rodziny jest zasadniczym czynnikiem wpływającym na rozmiar ograniczenia obszaru gospodarstwa do działki 0,5 ha. Nie bez znaczenia w tym wypadku jest wzorowanie się na sposobie życia rodzin robotniczych, w których osoby pracujące mogą przeznaczyć czas po pracy na odpoczynek, rekreację, itp. bez konieczności pracy w gospodarstwie rolnym. Równocześnie w tej grupie respondentów występuje wyższy poziom wykształcenia, co zapewne ma też wpływ na podejmowane decyzje wiązania przyszłości z zakładem pracy poza rolnictwem.

Również struktura zajmowanych stanowisk w grupie pracowników z rodzin dwuzawodowych zamierzających ograniczyć obszar gospodarstwa rolnego wyraźnie zbliża się do struktury zatrudnienia pracowników zamieszkałych w mieście.

Tak więc perspektywa osiągnięcia sytuacji działkowicza-robotnika zamieszkałego na wsi a pracującego w zakładzie pracy jest jednym z podstawowych, korzystnych ze względu na społeczne koszty rozwiązań problemu dwuzawodowości rodzin wiejskich. Model ten jest szczególnie atrakcyjny ze względu na fakt posiadania przez większość rodzin dwuzawodowych dobrych budynków mieszkalnych na wsi, przy znacznym braku mieszkań w mieście. Ponadto działka przyzagrodowa rozwiązuje problem zaopatrzenia rodziny w podstawowe artykuły żywnościowe, np. owoce, warzywa, drób itp. Stąd też tworzenie osiedli robotniczych w wiejskim układzie osadniczym nabiera w obecnym okresie szczególnego znaczenia w kształtowaniu jednoznacznej orientacji ludności dwuzawodowej.

Tabela 3

Opinie ludności dwuzawodowej w odniesieniu do przyszłości własnych gospodarstw rolnych (według wieku prowadzącego gospodarstwo)

Grupy wieku	Liczba odpowiedzi = 100%	Chłopi-robotnicy winni						brak decyzji
		mieć więcej ziemi i pracować tylko w gospodarstwie	mieć taką samą ilość ziemi i pracować w gospodarstwie i poza gospodarstwem	mieć działkę do 0,5 ha i pracować tylko poza gospodarstwem	nie mieć ziemi, mieszkać na wsi i pracować poza gospodarstwem	nie mieć ziemi, przemieścić się do miasta i pracować poza gospodarstwem		
do 30	5	—	—	80,0	—	—	20,0	
30—40	31	15,1	39,0	38,7	6,5	3,2	6,5	
40—50	82	10,9	34,3	34,1	1,2	3,6	15,9	
50—60	32	9,4	31,2	43,7	6,3	—	9,4	
60 i więcej	9	22,2	22,2	55,6	—	—	—	
Razem	159	11,9	30,9	39,7	3,1	2,5	11,9	

IV. PODSUMOWANIE

W wyniku przeprowadzonych badań stwierdzić można, że zjawisko dwuzawodowości ma nadal jeszcze cechy trwałości, mimo zachodzących w nim przemian. W tym zakresie musi być prowadzona celowa polityka państwa zmierzająca do ograniczania skali tego zjawiska w naszej gospodarce. Należy stworzyć takie warunki, aby ludność dwuzawodowa stopniowo wykazywała jednozawodową orientację. Wydaje się więc między innymi konieczne:

— prowadzenie planowego zatrudnienia pracowników pochodzących ze wsi (głów rodzin) i posiadających gospodarstwa rolne;

— opracowanie systemu społeczno-ekonomicznego oddziaływania na polaryzację ludności w kierunku zawodu rolniczego bądź nierolniczego;

— objęcie systemem doskonalenia zawodowego tej części chłopów-robotników, która ma trwałe perspektywy pracy poza rolnictwem. Pogłębienie ich kwalifikacji sprzyjać będzie przechodzeniu w kierunku jednozawodowości;

— zabezpieczenie korzystnych warunków społeczno-ekonomicznych i socjalnych dla tej grupy pracowników, którzy zamierzają zająć się tylko gospodarstwem rolnym. Przede wszystkim dotyczy to tych pracowników, którzy podejmować będą specjalizację swych gospodarstw rolnych bądź też przystąpią do zespołów rolników indywidualnych i kooperować będą z gospodarstwami uspołecznionymi.

Aktywizacja ludności wiejskiej w zawodach pozarolniczych jest procesem, który może obok postępu naukowo-technicznego dynamizować rozwój gospodarczy kraju poprzez właściwe gospodarowanie czynnikiem ludzkim. Zjawiska te należy również traktować jako proces ekonomicznej i społecznej emancypacji, w którym najniższe dotąd warstwy ludności wiejskiej mogą osiągnąć poziom nowoczesnej egzystencji ekonomicznej, zawodowej, społecznej i kulturalnej.

Instytut Ekonomiki Rolnictwa
i Organizacji Handlu Wiejskiego w Rzeszowie
Akademia Rolnicza w Krakowie

Jan Mazur

THE STATE AND PERSPECTIVES OF PEASANT-WORKER POPULATION
IN MOUNTAIN AREAS (EXEMPLIFIED BY THE BIESZCZADY MTS.)

Summary

Existing of a biprofessional population of peasant-workers, constituting about one third of the total rural population in our country and almost the same percentage of the total number of persons employed in nonagricultural branches of nationalized industries, is still permanent and objective social and economic phenomenon.

The results of the study show, that in mountain regions this phenomenon was formed considerably later than in other regions of the country. The majority of the peasant-workers examined link their future with their works — 39,7% (when keeping parcel up to 0,5 ha and living in the country) or with their farms and works — 30,9%. Only 12% of them see perspectives in farming. A low percentage of respondents pointed out other solutions of these problems.

In the author opinion the Government should undertake the policy tending to univocal occupational orientation of peasant-workers.

Institute of Agriculture Economy
and Rural Trade Organization in Rzeszów
University of Agriculture in Kraków

Ян Мазур

ПОЛОЖЕНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ДВУХПРОФЕССИОНАЛЬНОГО НАСЕЛЕНИЯ
В ГОРНЫХ РАЙОНАХ (НА ПРИМЕРЕ БЕЩАДОВ)

Резюме

Двухпрофессиональность населения (крестьяне-рабочие), охватывающая в нашей стране около 1/3 деревенского населения, и едва не такую же самую часть общего количества человек, работающих вне сельского хозяйства — в других областях обобществленного хозяйства, является в дальнейшем прочным и объективным общественно-экономическим процессом.

Результаты исследований выявили, что в горных районах процесс этот произошел значительно позднее, чем в других районах страны. Это было обусловлено прежде всего общественно-экономическими факторами. Большинство исследованных крестьян-рабочих видит себя в будущем в предприятии — 39,7%

(оставляя себе участок земли до 0,5 га и квартиру в деревне) или в сельском хозяйстве и в предприятии — 30,9%. Только около 12% исследованных решается в будущем работать только в сельском хозяйстве. Небольшой процент респондентов указал на другие решения этих проблем.

Имеется потребность предпринять государством такую политику, которая должна вести к однозначной профессиональной ориентации крестьян-рабочих.

Институт экономики сельского хозяйства и организации сельской торговли
в Жешуве

Сельскохозяйственная академия в Кракове